

оздоровчий), Дубівці (рекреаційний та велосипедний).

В межах Тернопільського району в останні роки туристами використовуються кілька апробованих туристичних маршрутів, які ще офіційно не затверджені органами влади. Наприклад, тернопільськими вело туристами часто використовуються такі маршрути як Тернопіль – Петриків – Острів – Буцнів, Тернопіль – Товстолуг – Баворів, Тернопіль – Плотича – Дубівці. Серед пішохідних туристів популярний паломницький маршрут з Тернополя до с. Острів через Петриків чи смт. Велика Березовиця. З культурно-пізнавальною метою діє маршрут Тернопіль – Біла – Великий Глибочок з метою відвідування музеїв та історичних пам'яток. Перспективними туристичними маршрутами (особливо для пішохідних, автомобільних чи велосипедних мандрівок) можуть бути Тернопіль – Плотича – Горішний Івачів (пізнавальний та рекреаційний туризм), Тернопіль – Курники – Дубівці (вдоль Товтровоного пасма), Тернопіль – Мирлолюбівка – Настасів (пізнавальний та рекреаційний).

Тернопільський район завдяки вигідному географічному положенню має розвинений туристично-ресурсний потенціал, що сприяє формуванню значних потоків туристів і рекреантів. Для території району характерний значний вибір природних туристичних ресурсів завдяки особливостям геології і гідрографії його поверхні, а також рослинності. У Тернопільському районі розташовано також багато цікавих історико-культурних об'єктів, переважно сакральних споруд і музеїв.

Література:

1. Інвестиційний паспорт Тернопільського району [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/ternopilaska/ua/26004/pasport.doc
2. Природні умови та ресурси Тернопільщини. – Тернопіль: ТзОВ «Тернограф», 2011. – 512 с.
3. Рудакевич І. Р. Геопросторова організація туристично-ресурсного потенціалу приміської зони м. Тернопіль / І. Р. Рудакевич // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали ювілейної Х міжнародної наукової конференції (м. Львів, 7 – 9 жовтня 2016 р.). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 365 – 370.

Abstract:

Rudakevych I. DIRECTIONS OF THE USE OF TOURIST-RESOURCE POTENTIAL OF THE TERNOPIIL DISTRICT.

The components of the tourist-resource potential of Ternopil district and features of his territorial organization are considered. The location and use of natural tourism resources are analyzed. The significance and use of historical and cultural objects in the district is described. Proposed directions of development and tourist routes are offered.

Key words: Ternopil district, tourism, tourist facilities, tourist resources.

УДК 379.852

ПОДОРОЖ У КАЗКОВИЙ СВІТ “МЕДОБОРІВ”: ОПИС ЕКСКУРСІЙНОЇ ПОЇЗДКИ

Тетяна Грухіна

Технічний коледж ТНТУ ім. І. Пулюя, вул. Тарнавського 7, м. Тернопіль

E-mail: tktdtu@ukr.net

У статті подано матеріали для організації та проведення екскурсійної поїздки у туристично-привабливі райони Товтровоного кряжу та населені пункти східної частини Тернопільської області.

Розрахована подорож на один день, що фізично і емоційно не перевантажує туристів. Опис місць відвідування поєднує наукові факти тісно переплетені з народною творчістю. Центральним об'єктом подорожі виступає природний заповідник «Медобори» - це найвища форма охорони природи в Україні, адже Товтрове пасмо є унікальною пам'яткою природи та геологічного минулого, подібного якому немає в Європі.

Ключові слова: Медобори, природний заповідник, екологічна стежка, туристичні об'єкти, флора і фауна.

“Via est Vita” (дорога – це життя), - вважали римляни, закарбувавши цим висловом одвічне прагнення людини до пізнання світу. Рух є основою пізнання довкілля, людей, розширення власного всесвіту, основою самовдосконалення і саморозвитку.

Відомо, що туристично - рекреаційна сфера здатна нормалізувати відразу і фізичний і психоемоційний стан особи. Подорож дає людині змогу на певний час відокремитись від рутини

повсякденності, сімейно-побутової діяльності, навантажень, від застандартизованості та регламентованості на роботі. При якісній організації обслуговування туристів та екскурсантів на маршрутах, чергуванні навантажень з дозвіллями та розвагами долається втома нервово-психічної та емоційної сфер.

В останні роки Тернопільщина стала справжнім відкриттям на туристичній карті України. Одна з найменших областей вражає кількістю та розмаїттям туристичних об'єктів. Медобори – це чарівний край Подільської землі, оповитий переказами і легендами про сиву давнину, про героїчні події минулого і славне сучасне. В народі Товаровий кряж називали Медоборами за густі ліси-бори, за уквітчані сонячні галявини, за напоєні медом і росами трави. Медобори – невичерпна скарбниця медоносних плодоягідних і лікарських рослин. Тут знаходяться сліди поселень людини кам'яної доби і місця слов'янських поселень-городищ, тут була столиця руських удільних князівств і укріплені замки родовитих магнатів. [1, с. 10]

Пропонована екскурсійна поїздка покликана познайомити мандрівника з багатством східної Тернопільщини. Основна мета – розробити екскурсійний маршрут через найбільш колоритні населені пункти та презентувати нові туристичні об'єкти краю. Враховуючи транспортні шляхи області, маршрут пролягатиме з Тернополя через Скалат, Гримайлів, Вікно, Кринцилів з поверненням у Тернопіль. Протяжність маршруту – 155 км. Рухаючись у даному напрямку можна ознайомитись із невеличкими поселеннями, котрі мають древню історію та цікаві туристичні об'єкти. [3, с. 104]

Першу зупинку на маршруті варто зробити в містечку Скалат. Розташований Скалат на березі річки Гнила – правої притоки Збруча. Враз перед очима наче виринає з глибини століть древній Скалатський замок, що дримає над мальовничим ставком. Ця фортеця з 1630 року є унікальним об'єктом Поділля. Замок спланований у формі неправильного чотирикутника. Найдовша, північна, стіна мала довжину 92 метри, південна і західна – по 72, а східна – майже 63 метри. Усі стіни впиралися в наріжні п'ятибічні вежі. Серед замків Тернопілля Скалатський – один із найпривабливіших.

У Старому Скалаті є музей-садиба реформатора театру, режисера, актора, педагога Леся Курбаса. Тут минули його дитячі та юнацькі роки. Музей відкрито у 1987 році, нині його експозиція значно оновлена.

Друга зупинка – селище Гримайлів, що належить до Гусятинського району. Воно розкинулося поблизу підніжжя гірського плато Медоборів, на схилі лівого берега річки Гнилої, що впадає в Збруч. [3, с. 89]

У Гримайлові народився видатний фізик і електротехнік, перекладач, історик, громадський діяч, першовідкривач променів, які називають рентгенівськими, Іван Пулюй.

Саме з Гримайлова розпочинається знайомство з Медоборами. Адже тут розташована адміністративна будівля заповіднику “Медобори”.

Пішоходна екскурсія в селі Вікно дасть можливість ознайомитись з вікнинами – карстовими озерцями, які витікають з-під землі і живлять річку Гнилку та криниці жителів села. Зараз залишилось дві вікнини, більша займає площу 9 кв.м, глибиною 4 м, менша – площею 6 кв.м і глибиною 3-4 м. Вода в цих потужних джерелах не замерзає навіть в сильні морози, має синій відтінок, дуже добра на смак, живить криниці жителів села. Карстові озерця поблизу села Вікна оголошені заповідним об'єктом, що охороняється державою.

В пошуках притулку і захисту люди здавна горнулися до Медоборів. Під скелею Довга було розміщене невелике село під назвою Зелена Грушка. Це було перше поселення теперішнього села Вікна.

Вікно належало відомому українському галицькому земельному магнату, публіцисту, культурно-просвітницькому діячу, меценату Владиславу Федоровичу. Він запросив до свого маєтку видатного українського письменника Івана Франка впорядкувати сімейний архів та написати багаторічний нарис про його батька Івана Федоровича.

Навколо села можна оглянути гори Гостра Скала, Ципель, Любовня, Лебедиха, Скелі Франка. [5, с. 27]

Після відвідин вікнин подорож варто продовжити по території самого заповіднику, адже для споглядання його краси створені екологічні стежки. Початковим пунктом пішоходної частини мандрівки є хутір Кринцилів – курортна та заповідна зона, він розкинувся на схилі Медобірських гір над самісіньким Збручем. [6]

Рис. 1. Вигляд на Товтровий кряж та вікнини у с. Вікно

Заповідник «Медобори»

Природний заповідник – це найвища форма охорони природи в Україні. Його територія є національним надбанням і виводиться з господарської діяльності. На ній встановлюється заповідний режим. Тут здійснюються лише наукові дослідження та спостереження за перебігом природних процесів.

Природний заповідник «Медобори», площею 9455 га, створений у 1990 році з метою збереження унікальних природних комплексів Подільських Товтр, генофонду рослинного і тваринного світу, використання їх у науковій та природоохоронній роботі на теренах Товтрів - одного з найкрасивіших ландшафтів не тільки Поділля, а й Європи.

Товтрова горбисто-рифова гряда – чітко виражений елемент рельєфу Поділля. Це ряд підвищень, які різко виступають над рівниною Подільського плато. Тягнуться вони з північного заходу на південний схід від с. Підкамінь Львівської області, через Тернопільську, Хмельницьку області, Молдову до Румунії. Заповідник розташований в Галицьких Товтрах, що мають назву Медобори.

Товтрове пасмо є унікальною пам'яткою природи та геологічного минулого, подібного якому немає в Європі. Воно формувалося 15 – 20 млн. років тому в прибережних водах теплого Галіційського (Сарматського) моря. [6]

У межах заповідника Товтровий кряж має декілька паралельних пасм. Бокові товтри не утворюють великих масивів, а гніздяться групами різноманітних контурів. Потужні вапняки кряжу сприяють розвитку різних форм карстового рельєфу: лійок, ніш, гrotів та неоднакових за величиною печер («Перлина», «Відлюдника», «Звенигородська», «Христинка»).

Сприятливі природні фактори зумовили розвиток різноманітного і багатого рослинного покриву, наявність ряду цінних рідкісних, ендемічних, реліктових і погранично-ареальних видів. Фауністичний комплекс сформований у специфічних умовах Товтрового кряжу. Різновікові деревостани, висока залісненість схилів, перемежування їх зі степовими ділянками, порослими різнотрав'ям і островами ягідних кущів, створюють сприятливі умови для заселення тварин. У заповіднику представлені всі фонові види Подільсько-Придністровського зоогеографічного району.

Багата територія заповідника й історичними пам'ятками: Звенигород з 4 капищами і селищами землеробів і ремісників та Бохит і Говда (кожна з одним капищем). За даними Б.О.Тимощука вони становлять єдиний комплекс «Збруцький культовий центр». Науковці висловлюють припущення, що святилища, засновані у XI – XIII ст. в Медоборах, перебрали на себе функції ліквідованого в кінці X ст. язичницького святилища в Києві, внаслідок регіональної реформи 988 року. Пам'ятки історії і культури на території природного заповідника «Медобори» не мають аналогів в Україні.

Відвідувати заповідник можна лише з дозволу адміністрації, як правило, у супроводі співробітників і тільки в межах екологічних стежок. У заповіднику функціонує три екологічні стежки: «До Пуші відлюдника», «Гора Бохит» і «Гора Гостра».[6]

1. Екологічна стежка «До Пуші Відлюдника»

Довжина маршруту 5,6 км, прокладений він в лісовому масиві Краснянського лісництва в околицях села Кренцилів, що загублене між зеленими горами. Село багате звичаями. Історія села сягає у сиву давнину. В його околицях знаходять сліди поселень людини кам'яної доби. До сьогоденішнього дня у ньому збереглося одне із давніх ремесел – випалювання вапна в примітивних печерах (вапняках).

Стежка проходить через природні стиглі ліси заповідника, які сформовані грабом, дубом, ясенем, кленом, черешнею, явором та іншими лісовими породами. В них зростають рідкісні види рослин: лілія

лісова, зозулині черевички справжні, булатки великоквіткова та довголиста, кадило сарматське, коручки пурпурова та морозниковидна, підсніжник білосніжний, згубниця залозиста.

Надзвичайно мальовничий пейзаж відкривається тут навесні: густе склепіння крон дерев майже закриває небо, а внизу лежить м'яка біла ковдра з цвіту цибулі ведмежої, виду, занесеного до Червоної книги України. Тут можна почути спів зяблика, дрозда співучого, дрозда чорного, зустрічаються синиці – велика, голуба, повзики. У польоті можна спостерігати канюків, осоїдів, підорлика малого. В сутінках часом чути голос пугача. В старих дуплистих деревах та печерах селяться летючі миші. Часом зустрічаються лисиці, борсуки, козулі, кабани. Повалені дерева – прекрасне місце для проживання рідкісних комах: красотила – інквізитор, ксилокопи звичайної, вусача малого дубового, сатурнії рудої та інших.

Далі стежка провадить до входу, виявленої в 1969 р., печери “Перлина”. Її стінки вкриті чисельними драпіровками, які протягом тисяч років утворювались завдяки взаємодії води, що потрапляла сюди, та вапняків. Названо печеру через кульки – перли білого кольору, які знайшли в товщі. Загальна протяжність горизонтальних ходів печери 300 м, максимальна глибина 40 м, температура повітря в нейтральній зоні протягом всього року – 9°C. “Перлина” – прекрасне місце для поселення рукокрилих.

Інша печера, але рукотворна, знаходиться в Пуші Відлюдника. Цікаве і таємниче місце. Про нього створена не одна легенда. Кажуть, що найперше це місце облюбував був собі двоголовий дракон. Якесь воно незвичайне, дивне неначе. Це найдавніша легенда. І справді, коли, йдеш по тій частині лісу, коли під ногами чути тихе гудіння, здається, що десь там, у глибині, існує якийсь інший світ.

Рис. 2. Вхід до печери “Перлина”

Рис. 3. Вхід до печери “Відлюдника”

А щодо відлюдника – ходять різні версії. Але більшість з них свідчать, що жило тут щонайменше два пустельники у різні часи. Зналися вони на травах і лікували людей. Весь час жили у скелі, де вирубано дві келії. В одній є кам'яне ліжко і подушка, а в другій – іконостас. Сьогодні в одній із них облаштована капличка.

Стежка веде узбіччям рукотворного валу, насипаного руками древніх слов'ян-язичників. Він відмежовує городище-святилище Звенигород, має овальну форму, насипаний в X ст. (слов'янський період), а в його основі знаходиться кам'яний вал, викладений в VI – V ст. до н. е. На думку археологів він служив для захисту святого місця від шкідливого впливу злих сил. Опинившись за валом, потрапляємо на територію городища – святилища Звенигород. Саме тут у X – XIII століттях функціонувало святилище з чотирма капищами, першим критим язичницьким храмом, яке входило до Збруцького культового центру, який сформувався в Медоборах та проіснував до середини XIV ст. Це місце, де наші предки до прийняття християнства молились своїм богам, здійснювали їм жертвоприношення. Постійно могли знаходитися тут лише жерці-волхви. Навколо Звенигороду синхронно розташовані селища-супутники.

Цікавий феномен природи – острівець степу, що ніби “загубився” серед лісу. На ньому квітнуть багато рослин, утворюючи різнобарвні килими: маруна щиткова, золотушник звичайний, скабіоза блідо-жовта, волошки, молочай волинський, півники злаколісті. Тут можна подивуватись живучості окремих рослин у екстремальних умовах. Степова ділянка – місце оселення багатьох видів комах, багато з яких є рідкісними в Україні, а також плазунів (вуж, гадюка, веретільця, ящірки) та дрібних ссавців.

Крутосхилами поволі стежка спускається вниз і впирається у потічок, який витікає з Сліпого яру.

Тут добре видно виходи вапняків, якими сформоване Товтрове пасмо. На правому схилі Сліпого яру – одне із найбільших селищ-супутників Звенигородського городища-святилища «Бабина долина». Знайдені тут речі свідчать про те, що це поселення ремісників. У Сліпому Ярі стояла “кам’яна баба”, що послужило назвою поселенню.

Три джерела, що беруть початок під горою, несуть свої води в р.Збруч, протікаючи її мальовничою долиною. Багато років вони вважаються цілющими. Джерела входили до складу Збруцького культового центру. За переказами, властивості води з них досліджували ще польські науковці. Одне з них лікує очі, інше – нерви, третє – травлення (воно ж “джерело бажань”). Чудо-вода із цілющих джерел завжди прохолодна і чиста. [6]

2. Екологічна стежка “Бохіт”

Ця стежка найбільше приваблює істориків, краєзнавців, геологів, етнографів, студентів та учнів. Подорожуючи стежкою можна дізнатися багато цікавого з часів давньої Русі. Маршрут прокладено до найвищої вершини території заповідника – гори Бохіт (414 м.н.р.м). Тут знаходиться добре збережене капище, на якому, за твердженням науковців, стояла всесвітньо відома статуя Збруцького Святовіда. Протяжність маршруту – 6.2 км, а тривалість екскурсії 2-3 год.

Дорога до г. Бохіт пролягає через різновікові деревостани, сформовані дубом, грабом, кленом, явором.

Рис. 4. Мальовничі краєвиди Медоборів

На самій горі зростає старий ясеневий ліс. Рослинний покрив багатий та різноманітний. Навесні у лісі масово квітнуть підсніжник звичайний, проліска дволиста, печіночниця, анемони, цибуля ведмежа, пізніше – лілія лісова, орхідні. На розсипах вапняків на Бохоті можна зустріти зарості лунарії оживаючої – виду, занесено до Червоної книги України. Цікаве і різноманітне тваринне населення. Тут зустрічаються козуля, куниця, білка. Із рідкісних птахів залітають пугач, підорлик малий. Фоновими видами є зяблик, дрізд співочий, мухоловка строката, мухоловка мала, дрізд чорний, славка сіра, кропивник.

На узліссі можна зустріти гадюку, вужа, веретільницю. Із рідкісних комах тут трапляється ведмедиця Гера, дуже рідко – вусач мускусний, сатурнія руда.

Лісова стежка веде до підніжжя гори Бохіт. Тут добре видно відслонення вапняків. Товтрова гряда складена вапняками міоценового віку, формування яких відбувалося в прибережній смугі теплого Сарматського моря (15-20 млн. років тому). Його населяли літотамнієві водорості, серпули, різні види моллюсків та інших морських організмів, які збереглися вцілілими у вапняках до сьогодні.

Стежка виводить до старої дороги скіфської доби, ліворуч якої знаходяться два могильники – курганний та безкурганний, з характерними для древніх слов’ян похованнями з трупоспаленням. Біля підніжжя гори знайдено п’ять селищ-супутників городища-святилища, три з яких виявлені з обох сторін гори Бохіт, а два – трохи далі.

Стара дорога веде до городища-святилища, яке захищене двома кільцевими рукотворними земляними валами та двома поперечними. Вали були споруджені із каменя ще в скіфські часи. Один із поперечних валів відділяв сакральну частину городища від загальнодоступної. Через прохід у валу потрапляємо до загальнодоступної частини городища. Тут знаходились келії для жерців, тимчасові житла для паломників, ритуальні колодязі і довгі будинки-контини, призначені для здійснення

культових обрядів. Поруч із в'їздом до городища була досліджена хлібна піч, де пеклися ритуальні хліби.

За другим поперечним валом, в сакральній частині городища-святилища, знаходились культові споруди: капище, кам'яний жертovníк і жертovní площадка на валу. Всі святилища побудовані з каменю. Вільний доступ на територію святилища мали тільки волхви.

Капище знаходилося на найвищій частині городища і всієї гори Бохит. В його центральній частині, при піднятій над поверхнею землі на 50-60 см., є чотирикутна яма. Саме тут стояв відомий Збруцький Святий.

З північної сторони до статуї вела невеличка доріжка. Довкола центральної частини капища симетрично розташовані вісім жертovníх ям. Дві з них знаходяться з обох сторін центральної доріжки.

Збруцький ідол знайдений у серпні 1848 р. в річці Збруч (околиці с. Городниця) австрійськими прикордонниками. Статуя має вигляд квадратного кам'яного стовпа заввишки 2,57 м зі сторонами 29х32 см, на чотирьох сторонах якого вирізьблено зображення. Увінчувала цей кам'яний стовп чотириока голова, покрита круглою шапкою. Зображення на гранях ідола поділені на три горизонтальні яруси. Дослідники стверджують, що це пов'язано із уявленням язичників про поділ світу на три частини: небо – світ богів (верхній ярус); землю, де живуть люди (середній ярус); підземний світ – таємничі мешканці (нижній ярус). Польські вчені довели, що він виготовлений із медоборського вапняку і в минулому був пофарбований червоною фарбою. Сама статуя зберігається в археологічному музеї міста Кракова (Польща), а її копії є у Києві, в Тернополі, а також на території центральної садиби природного заповідника "Медобори". Недалеко від капища знаходиться жертovníк. Він має вигляд курганоподібного підвищення, основа якого викладена великими кам'яними брилами. Заповнювався жертovníк на протязі довгого часу. Наші предки-язичники приносили сюди жертву: свійських тварин, птицю, посуд та інші речі. Вони просили у своїх богів доброго врожаю, здоров'я, родинного щастя. Обабіч земляного валу біля основи городища знаходиться "дольмен" – своєрідні "ворота". Він утворений двома величезними вертикальними і одним поперечним рукотворними кам'яними стовпами. В них є багато чисельні дірки-отвори, як стверджують деякі дослідники, з різною енергетикою. Дольмен відноситься до мегалітів. Думки науковців щодо призначення цієї споруди різні.

3. Екологічна стежка "Гора Гостра".

Маршрут довжиною 1,2 км прокладено через вершину бічної товтри, на якій збереглися рідкісні степові та наскельно-степові угруповання рослин, в складі яких є багато рідкісних, ендемічних, реліктових та погранично-ареальних видів. У зв'язку з цим відвідувачами стежки є, як правило, науковці.

Назва гори походить від конфігурації товтри, яка в минулому мала гострий шпиль, зруйнований в результаті функціонування тут в 50х-60х роках кар'єру.

З вершини гори добре проглядається навколишня місцевість: ланцюг Товтрового кряжу, г.г. Дзюрава, Лебедиха, Ципель, Франкові скелі, Довга, Любовня з розташованим біля них селом Вікном, назва якого походить від карстових озерець-вікнин, які знаходяться на його околицях. [6]

Отже, розроблений туристичний маршрут поєднує історико-архітектурні, культурні, природні об'єкти краю. Не має вікових обмежень і є цікавим для всіх верств населення. Екскурсійна мандрівка розроблена з метою всебічного висвітлення багатого туристичного потенціалу нашого краю, створення конкурентноспроможного регіонального туристичного продукту та його ефективного просування на українському туристичному ринку, залучення туристів в область, особливо молоді, адже використання туризму – один із засобів виховання та гармонійного розвитку особистості.

Рекомендації керівникам туристичних груп

1. Маршрут розроблений для всіх вікових категорій населення;
2. Матеріали екскурсій можна використовувати при вивченні історії свого краю, літератури, природознавства, мистецтвознавства, у виховній роботі;
3. Обсяг і характер висвітлення інформації залежить від вікової групи екскурсантів;
4. Необхідно пам'ятати, що екскурсія – не просто прогулянка, а своєрідне навчальне заняття і, одночасно, – цікавий відпочинок;
5. Заздалегідь слід вивчити об'єкти на яких проведеться екскурсія, запам'ятати її головну тему, скласти план екскурсії та підготувати тези тексту;
6. Дотримуватись теми екскурсії, не відхилятися на висвітлення побічних та випадкових питань;
7. Не залишати екскурсантів тільки споглядачами і слухачами, а стимулювати їх до активної, творчої співучасті в бесіді;
8. Не перевантажувати учасників екскурсії численними назвами, найменуваннями, датами – вони їх забудуть;

9. Не перевтомлювати екскурсантів надмірною кількістю інформації, бо вони перестають її сприймати і осмислювати;
10. Вміти показувати об'єкти і вчити учасників екскурсії правильно їх розглядати;
11. Для вдалого проведення екскурсії необхідно продумати запасний варіант екскурсійного маршруту на випадок форс-мажорних обставин;
12. Враховувати тривалість технічних зупинок та тривалість світлового дня (для учнівських груп);
13. Відвідувати заповідник можна лише за дозволом і з відома адміністрації. Потрібно попередньо домовитися про екскурсію по екологічним стежкам. На пішу прогулянку бажано прихопити питну воду.
14. Щоб повною мірою оцінити велич та красу даної подорожі варто тут побувати у теплу пору року, а також вирушати в дорогу о 8 годині ранку.

Література:

1. Бармак М. В., Бармак О. Я. "Наш край - Тернопільщина". – Тернопіль, 1997. – 164 с.
2. Два береги Збруча. - К.: Грані-Т, 2008. - 104 с.
3. Земля Тернопільська. Туристичний путівник. – Тернопіль: Джура, 2003-368с.
4. Липа К. Під захистом мурів. - К.: Наш час, 2008. - 184 с. - (Сер. "Невідома Україна").
5. Чемера Г. «Село Вікно. Історія і сьогодення». Тернопіль. 1998
6. Медобори. Природний заповідник (Електрон. ресурс) /Спосіб доступу: <http://www.medobory-reserve.te.ua>

Abstract:

Tetyana Grukhina. TRAVEL IN THE FANTASTIC WORLD. "MEDOBORIV". DESCRIPTION OF THE EXCURSION TRIP.

The article contains general information of the organization and guided a tour to the tourist-attraction areas of the Tovtrovy ridge and the settlements of the eastern part of the Ternopil region.

This one-day excursion does not overload tourists physically and emotionally. The description of places of visit combines scientific facts which are closely related to folk art as a whole. The Medobory Nature Reserve is the central object of the trip and is the highest form of nature protection in Ukraine because the Tovtrovy ridge is a unique nature sanctuary and the geological heritage, which is not the same in Europe.

Key words: mountains Medobory, Nature Reserve, ecological path, tourist objects, flora and fauna.